

GRAND STRATEGY AND POLICY

ДЕСТАБИЛИЗИРАЩИЯТ ХАРАКТЕР НА ЕТНОРЕЛИГИОЗНИТЕ РАЗЛОМИ В РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ

Горан Стойковски¹, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме

Тема на изследването са етнорелигиозните разломи в македонското общество. Тези разломи се разглеждат като конфликтогени които в колективното съзнание на общностите провокират трайно усещане за опасност което, на свой ред, предизвиква рефлекс за защита, в ответ. Работна хипотеза: конфликтогени етнорелигиозни разломи продължават представляват дестабилизиращ политическата система фактор, докато социалната кохезия все още не е достигнала желаното ниво. Методи на изследване: преки наблюдения на обществения живот, наблюдение на политическия процес, сравнение. Изводи: проблемът с конфликтогени етнорелигиозни разломи в РС Македония в известна степен е овладян, но не и цялостно отстранен, въпреки подписаната от преди почти четвърт век спогодба за негова регулация. Цел на изследването е да бъде полезно за настоящи и бъдещи научни усилия за цялостно разбиране на комплексната тема.

Ключови думи: етнорелигиозни разломи, етнополитически конфликт, етнокултурна идентичност, РС Македония.

¹ Горан Стойковски е български политолог, роден в Македония през 1969 г. Днес живее и работи в България. Доктор е по политология и преподавател по политически науки в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. От септември 2014 до януари 2017 г. е член на политическия кабинет на министъра на външните работи (експерт-съветник по регионална политика в Министерството на външните работи на Република България). Автор е на научни разработки, специализирани анализи, изследвания и статии в областта на регионалната политика и международните отношения.

THE DESTABILIZING NATURE OF ETHNO-RELIGIOUS CLEAVAGES IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

Goran Stojkovski², University of Plovdiv “Paisii Hilendarski”

Abstract

The ethno-religious cleavages in Macedonian society are the subject of the study. This social rifts are considered as a conflictogenic, which provokes persistent sense of danger into collective mind of the ethno-religious communities. Then in turn, this triggers a protective reflex in response of the danger. The working hypothesis of the study states: ethno religious rifts are conflictogenic which continue to represent destabilizing of the political system factors, while social cohesion has not yet been achieved the desired level. The direct observation of the social life and political process, as well as comparing, are a methods of the research. The conclusions of the research states: the problem of the conflicting ethnoreligious rifts into Republic of North Macedonia has been mastered, but not eliminated as whole, despite signed agreement before quart of the century for regulation this problem. The aim of this research was to product a usefully elaboration which would be helpful for current and future scientific research related to this issue.

Keywords: *ethnoreligious cleavages, ethnopolitical conflicts, ethnocultural identity, RN Macedonia.*

ВЪВЕДЕНИЕ В РАЗБИРАНЕТО НА ИЗСЛЕДВАНИЯ ПРОБЛЕМ

През 2001 г. политическия живот в тогавашна Република Македония³ внезапно и неочаквано за мнозина бе разтърсен из основи. Това беше година в която процесът по изграждане на вътрешнополитическа стабилност в сферата на междуетническите отношения в частност, по-специално между етническите македонци и етнически

² Goran Stoykovski is a Bulgarian political scientist, born in the Republic of North Macedonia in 1969. Today he lives and works in Bulgaria. He is a PhD in political science and a political science teacher at the University of Plovdiv “Paisii Hilendarski”. From September 2014 to January 2017, he was a member of the political cabinet of the Minister of Foreign Affairs (expert advisor on regional policy in the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Bulgaria). He is the author of scientific works, specialized analyses, studies and articles in the field of regional policy and international relations.

³ Настоящото съчинение представлява историко-политически анализ и като такава обхваща различни времеви периоди и исторически отсечки в които конституционното наименование на страната е било различно. Поради това на повече места в текста се ползва съществителното *Македония*, но анализа няма намерението да оспорва и не оспорва факта че, официалното и конституционно име на държавата понастоящем е Република Северна Македония. Анализът стъпва на мониторинг на македонски медии осъществен през 2022 – 2024. Журналистически и публицистични дискусийни телевизионни предавания (с дебатиращи участници, водещи общественици, интелектуалци, журналисти, публично известни лица и политици) излъчвани по: Национална телевизия „Канал 5“ (частен телевизионен канал); Национална телевизия „ТВ Сител“ (частен телевизионен канал); Национална телевизия „Алфа телевизия“ (частен телевизионен канал); Национална телевизия „ТВ 21“ (частен телевизионен канал); Национална телевизия „Македонска радио телевизија“ (държавният радио и телевизионен оператор на Република Северна Македония).

албанци, претърпя фиаско. До този момент западните правителства, главно САЩ, възприемат новата държава като модел за стабилност в много неспокоен регион и поради това с държавните си политики в международните отношения подкрепят младата държава. Тази подкрепа се изразява най-вече в сферата на сигурността, легитимиране на политическия елит и държавното управление, подкрепа с финансово подпомагане, с политико-дипломатическа ангажираност, включително и предоставяне гаранции за териториалния интегритет на Република Македония. При все това обаче, лишен от управленски и държавнически опит, политическият елит на Македония като цяло трудно посреща, недостатъчно добре третира и недалновидно управлява проблемите с пълноценна интеграция на малцинствата. Липсата на държавностни традиции, и в този контекст наличието на слаби институции, бяха основна причина поради която политическата класа не съумя да пресрещне и амортизира натиска върху политическата система идващ от такива тежки проблеми. В резултат на такова състояние, през 2001 г. избухна междуетнически конфликт.

В етнически аспект Република Македония по това време е една от най-дебалансираните държави характеризираща се с изразена етническата хетерогенност (както и езикова и религиозна). Всички данни от проведените преброявания на населението сочат че, към онзи момент страната е с 14% под критичната точка, определяща хомогенност на една държава. Освен това страната е с приблизително 34% малцинства, от които 31% мюсюлмани. Езиците на които говорят тези общности, са напълно различни от македонският, официалния език на държавата. За една страна с претенции за единна национална и унитарна държава, тези проценти са доста високи, предопределящи на свой ред известна хронична политическа нестабилност. На свой ред и динамично изменяща се демографска картина, обуславя проблематични междуетнически отношения. Този проблематичен комплекс не благоприятства претенцията за утвърждаване на нация-държава в чиято основа стои и я притежава един хомогенен в политически смисъл етно-народ. Съвкупността от тези традиционни разслоения в обществото, формира един крупен конфликтогенен фактор, оказващ съществено влияние върху оформяне на партийната система, а това на свой ред проблематизира както функционирането, така и стабилността на политическата система и сигурността на държавата като цяло. В основата на всеки политически модел стоят един или повече конфликтни възела, водещи до обществено разслоение (т.н. “кливиджи”). В историята на Македония отчетливо се забелязват такива разслояващи обществото линии (кливиджи): етническият, религиозният, идеологическият, културният, геополитическият и др. Най-силно изразеното противопоставяне обаче, е това между етническите македонци и етническите албанци. Нетърпимостта е главният белег на силно националистически обременени политики на политическите представителства на двете общности. Техните програми са непримирими и остро се сблъскват в сферата на политическият процес. По този начин се обособяват две диаметрално противопоставящи се концепции, относно статута и правата на албанската етническа общност: „държава с две равностойни етнически групи – македонци и албанци – и останалите защитени малцинства“, е предпочитаният от страна на албанците модел,

срещу модела на македонците – „държавата Македония която е национална държава на македонците и държава на останалите малцинства“. Очевидно е че, общата държава се възприема по различен начин. Двете общности така или иначе до избухването на конфликта не намериха компромисно и трайно решение, относно Конституцията, държавата и гражданството. Междуетническите напрежения пълзящо вървят по спиралата на изостряне и ескалация във въоръжен конфликт. Конфликтът избухва през януари 2001 г. в който въоръжени албански бунтовници-партизани организирани в АНО (която е производна на косовската АОК) воюват с въоръжените сили на държавата Македония.⁴ Преследваната крайна цел на бунтовниците е да се промени статута на албанците в Република Македония чрез промяна на Конституцията и устройството на държавата. Конфликта приключва с подписване на Охридското споразумение – Рамковият договор на 13 август 2001 г., и с началото на операцията „Необходима жътва“, организирана от НАТО, с цел разоръжаване на АНО (27 август 2001 г.). След този момент настъпва постконфликтния период, през който АНО се трансформира в политическа партия след което започва прилагането на Рамковият договор.

ПРОБЛЕМЪТ

След подписването на рамковия Охридски договор и включването на трансформиралата се АНО в политическа партия ДСИ в политически процес на страната, всички заинтересовани страни смятаха че, проблемът с непримиримите концепции относно статута и правата на албанската етническа общност е – решен. Събития от най-ново време и по-специално ползваната политическа риторика на политици от водещи партии в македонската политика, представляват индикация за това че, конфликтогените етнорелигиозни разломи продължават представляват дестабилизиращ политическата система фактор, докато социалната кохезия все още не е достигнала желаното ниво. Оказва се, че посредством Охридското споразумение проблемът с конфликтогени етнорелигиозни разломи в настоящата РС Македония в известна степен и доста успешно е бил туширан и овладян, но не и цялостно отстранен, въпреки подписаната от преди почти четвърт век спогодба за негова регулация.

През есента и към края на 2024 г. основно три събития осезаемо развълнуваха политическия живот и общественото мнение в страната, след като събудиха неприятни спомени за междуетнически брожения от 90-те и 2000-те години на миналия век.

Участващата в управлението на страната Коалиция *Vlen*⁵ застана зад инициатива за основаване на албанска академия на науките, докато кметовете на общините Тетово,

⁴ *Армия за народно освобождение* е военна организация структурирана на принципа на бойни формации – бригади, с еднолични униформи и емблеми, ръководени от командири. Тя е производна на *Армия за освобождение на Косово*, която през 90-те години на миналия век воюва със въоръжените сили на Сърбия за отделяне на Косово от Сърбия. Действащата в Македония, цялата организация АНО, се подчинява на политическо ръководство с лидер Али Ахмети. След приключване на конфликта АНО се трансформира в една от основните партии на албанците в Македония – *Демократичен съюз за интеграция*, която участва в управлението на страната със свои министри 22 години без прекъсване.

⁵ Коалиция „*Vlen*“ (*струва си*, прев. от албан.) е политически алианс – коалиция образувана от четири политически партии и движения на македонските албанци, водена от Билал Касами. След проведените

Гостивар, Желино и скопската Чаир поеха ангажимент да финансират инициативата. Официалната и държавна МАНУ⁶ реагира остро като заклеми инициативата за формиране на паралелна Академия. Подкрепата на общините и на управляващата политическа сила за формиране паралелна Академия, в публичния дискурс бе разчетена като сигнал за значимостта на проекта, който се очаква да окаже влияние върху междуетническите отношения и въобще върху политическия живот на национално равнище. Успоредно с този проект, духовете на събудения национализъм допълнително бяха развълнувани и с проектозакона относно бъдещия Закон за употреба на езиците на малцинствата, който, пак, на свой ред стана предмет на политически и широк обществен диспут както в публичното пространство, така и в конституционния съд на страната. Като *капки които преляха чашиата* се оказаха още две други събития: празнуването *Деня на знамето*⁷ и едно по-старо изявление на настоящия министър за европейски въпроси относно националния химн на страната, което сега беше отново натрапчиво изкарано на показ⁸. На 28 ноември 2024 вечерта местни албанци бурно и показно с тъпани и зурли, масово с дълги опашки автомобили с натиснати клаксони и развяти знамена на Албания блокираха по-значимите улици, булеварди и кръстовища в столицата Скопие. Възторженото прославяне на празника протичаше и във всички други градове и общини с живущи там албанци. Спонтанната проява на силни национални чувства обаче, в един момент кулминира с дълги рафали от картечници и пистолети изстреляни във въздух, но и с късане на македонското държавно знаме, с потъпкването му под краката на празнуващите, хвърляне под гуми на колите след което поредното свалено от пилон знаме показно се преразва. Денят на празнуването албанско знаме – вече станало традиция – е денят в който държавното знаме на Македония бива елиминирано от употреба в общини и квартали в които албанците са мнозинство. На мястото на държавното знаме в тези общини и квартали се изтъкват две други: държавното знаме на Албания и знамето с изобразена карта на т.нар. Велика Албания.

Всички тези събития обаче очаквано, и което е доста симптоматично, бяха използвани с политическа цел, а именно да послужат за нагледна илюстрация за това че, у

през 2024 г. парламентарни избори *Vlen* участва в управлението на страната в коалиция с ВМРО ДПМНЕ.

⁶ Македонска академия на науките и изкуствата

⁷ Албанското знаме в червено и черно е символ на всички албанци по света, а 28 ноември е обявен за празничен ден и в Македония, и в Косово. Националният празник на Албания, известен освен като Деня на независимостта и като *Деня на знамето*, се празнува на 28 ноември всяка година. На тази дата през 1912 година е провъзгласена независимостта на Албания. Събитието тогава е съпътствано с издигането за първи път албанското знаме в крайбрежния град Вльора. Този ден всъщност отбелязва отделянето на Албания от Османската империя.

⁸ На една конференция за медии по повод събитията по време на визитата на косовския премиер Албин Курти която той осъществи в Тетово през август 2023 г. (бяха развявани знамена на които е изобразена харта на Велика Албания включваща територии на Македония, Сърбия, Черна Гора и Гърция), Орхан Муртезани, тогава само политик от опозиционна партия *Алтернатива*, бе казал: „*Македонец, който вярва, че албанците някога ще пеят `Днес над Македония се ражда`, има сериозни проблеми с реалността. Докато тази държава не съумява да разбере мултиетническата реалност, а настоява за моноетнически македонски държавни символи, та това никога няма да се случи*“ (Makfax news agency: 2023)

македонските албанци липсва дори елементарна конституционна лоялност към общата държава т.е. липса на лоялност поне към конституционна идентичност на държавата и нейните основни атрибути – държавно знаме, герб и химн.

ИДЕНТИЧНОСТ

В политико-историческия живот на Държавата има един въпрос който е с фундаментално значение за нейната здравина, за нейната стабилност и устойчивост във времето. И така, въпроса за идентичността е фундаментален. В живота на държавите чието общество по своя състав е многонационално и мултиетническо, винаги идва момент в който въпроса за нейната идентичност става ключов и определящ съдбата на държавата. Следователно общосподелено психологическо чувство на народа за принадлежност към една обща идентичност присъща за общата държава е с решаващо значение.

Както показах другаде с по-задълбочен анализ на някои аспекти на разпада на бивша Югославия⁹, така и тук посочвам въпроса с идентичността на тази държава който по-скоро и тъкмо той – като проблем който не бе преодолян – предопредели окончателната дезинтеграция на федерацията и нейния край в качеството ѝ на държава. Когато настъпи решаващият момент в който именно *югославяни* трябваше да защитят и се борят за оцеляването на своята държава Югославия, се оказа че те са – малцинство. Жителите на нещастната държава се оказа, че в мнозинството си, при това осезаемо такава, са по-скоро сърби, хървати, словенци, македонци, бошняци, албанци, черногорци, унгарци, българи... и никак или много малко – югославяни. Оказа се че държавата е изпитвала съществен дефицит, а именно недостатък на обща и единна идентичност (и култура) която се споделя от всички нейни жители в качеството им на един народ на тази държава. Липсвала е обща политическа воля.

ПОСЛЕДИЦИ. ЗАПЛАХИ И РИСКОВЕ

Ключовият белег и характеристика – специфика за съвременната македонска република и общество – е хетерогеността на културите които взаимно се докосват, отчасти проникват една в друга, докато идентичностите (в множествено число) се запазват. Флуидността при идентичностите е изключена. Поради това държавата изпитва недостиг от нещо много необходимо: достатъчна национална и достатъчна държавна идентичност. Тази липса в конкретния случай се дължи основно на мултиетническия и мултикултурния характер на обществото, което допълнително се дели и по идеологически признак. Как да бъде предотвратена хроничната тенденция за доброволна сегрегация: етно-национална, религиозна, идентичностна и географска, е главен въпрос на който политическата система трябва да намери отговор. На едно ниво, обществото представлява дисперсна система в която повече разнообразни елементи и

⁹ Стойовски, Г. (2024) *Югоносталгията като социален феномен в глобалния свръхлиберализиран икономически и геополитически преход*; в сб. Социални промени в посткомунистическа източна Европа, София, 277-290 [Stoyovski, G. (2024) *Yugonostalgijata kato sotsialen fenomen v globalnia svrahliberaliziran ikonomicheski i geopoliticheski prehod*, v sb. *Sotsialni promeni v postkomunisticheska Iztocna Evropa*, Sofia, 277-290].

дялове от тях, са разпръснати (диспергирани) между дялове на другите като при все това те не се смесват помежду си, обаче. На друго ниво, е налице жилищната сегрегация, един вид социология на градския живот, в която концепция, различни социокултурни, етнически или расови групи се концентрират в **моно**идентичности и **моно**културни квартали, жилищни комплекси и жилищни градски райони. Това сепариране, съсредоточване по етнически признак и после разграничаване в градското пространство не се случва поради неравенство в богатството, а по-скоро заради съществуващите предразсъдъци и основно за предотвратяване на възможност за смесване или стълкновение между групите.

Когато описваме уникалния *македонски случай* ние напоследък все повече припознаваме и самия геополитически проект на Европейския съюз. Оказва се че, и самият той е измъчван от същите въпроси. Именно и в ЕС се търси модел който да подсигура единство в разнообразието въз основа на който да се изгради единна обща идентичност и на самата Европа. Имиграцията, емиграцията и демографията като трудно управляеми процеси навсякъде из Европа, между другото повдигнаха и въпроса за жилищната сегрегация. Случаят с квартала Моленбек в Брюксел¹⁰, както и случаят с някои френски и немски предградия, са сравним пример с някои градски квартали в Скопие и няколко други големи градове в Македония. В случая е важно да се упомене че, това не са самоизолирани се гета, а става въпрос по-скоро за жилищни, урбанизирани намиращи се недалеч от центъра на града квартали. Възможно ли е сегрегирани квартали да просъществуват като урбани етно-анклави които живеят по свои правила? Можем ли вече да разглеждаме жилищната сегрегация като значим феномен който, макар и пълзящо, влияе върху процеса на формиране единна държавна идентичност?

В този смисъл и въпроса можем ли да говорим за общомакедонска идентичност и култура, е същият който важи и за ЕС т.е. преформулирано гласи: Можем ли да говорим за общоевропейска идентичност и култура? В този смисъл, евентуалния успех в намирането идеология за ЕС ще бъде формулата и за Македония, и обратното. ЕС наброява 27 членки и тъй рече безброй народи, народности групи, конфесии т.е. безброй идентичности. Размерите както и признаците на съставните елементи са видимо прекалено различни. Днес македонската конституция припознава 6 части от народи докато системата се готви за промяна с която да бъдат приети още няколко други, между които и българите, т.е. най-малко общо 10 различни идентичности. Македония (както и ЕС междувпрочем) за съжаление страда от дилемата на идентичността. И това явно фрустрира политическата класа която нелогично (и

¹⁰ Кварталът със 100 хиляди души се намира недалеч от центъра на града. В десетилетията след Втората световна война в квартала се заселват десетки хиляди мароканци, алжирци, тунизийци и хиляди хора от други страни от Африка, Азия, Близкия изток и Леванта, включително имигранти от източна Европа. По време на терористичната вълна която заля големите градове из Западна Европа миналото десетилетие, между другите подобни предградия и Моленбек се сдобиха с печалната слава на квартал-ключово място за трафик на наркотици, но и среда която ситуира терористични ядра и мрежи на организирана престъпност. Терористичната вълна повдигна въпроса за нивото на обществен и правов ред в квартали които „живеят по свои собствени правила“, урбани етно-анклави каквито съществуват в по-големите градове навсякъде из Западна Европа.

неразумно от политическа гледна точка) оказва съпротива относно вписване българите в конституцията.

Въпросите свързани с етноси, миграция, имиграция, демография и идентичност опират до теории и политики за управление на културно многообразие. Събитията в действителността обаче, упорито отиват отвъд т.нар. *легитимна* асимилация и мултикултурализма. Като че ли някаква невидима сила успява все така да стимулира межкултурен конфликт, да саботира усилията за постигане хармония и социално сцепление, да стимулира кризата на идентичността и в крайна сметка да доведе до провала на мултикултуралистките политики в Европа.¹¹ Но, ако концепцията за мултикултурно и мултиетническо общество е невъзможна, то тогава на нейно място е необходимо да бъде поставена друга която да подsigури междуетническа хармония. Този проблематичен комплекс в крайна сметка обаче, не само дестабилизира отделни държави и региони, а представлява опасност и заплаха за сигурността и на самия ЕС.

В своето близко политическо минало Македония допусна много стратегически грешки за които плати и все още плаща висока политическа цена. Как започна всичко това? След избухване бунта на албанците на Косово в началото на 80-години, на мода стана – особено в Сърбия от която Косово бе част – политика по съкращаване от работа, умалвяване правата, и в крайна сметка подчиняване на албанците. Това обаче доведе до тяхна маргинализация в социалната и политическа система на все още съществуващата обща държава Югославия. След провъзгласяване на независимостта си в Македония, някак си по инерция, бе възприета в континуитет политиката с която се намалява ролята на албанците. Тенденцията бе редуцирането да достигне поне до половината от това което те са имали като политически права и политическа позиция предписано и с федералната югославска, и с републиканската (на Македония) социалистически конституции. Пропитата с патриотична възбуденост младата македонска държава, на няколко пъти и по различни поводи през 90-те години в опита си да дисциплинира непокоряващия се етнос, на политическия отпор с който албанците се противопоставяха на деградацията, отвръщаше и сломяваше отпора с демонстративна сила. Поради недалновидността си, погрешната вътрешна етно-политика, съзнателно или не, държавата просто допусна постепенна ескалация на напрежението което по-късно кулминира с въоръжено албанско въстание. Този конфликт с албанците заедно с политическата конфронтация с Атина, в каквито Скопие – пак така недалновидно – допусна да бъде въввлечено, съсипаха перспективите на Македония. Страната изостана в евро-атлантическите интеграции с което пропусна историческата възможност и уникален шанс да се модернизира и въобще да се възроди като нация и държава. След най-новите събития които се случиха на междуетническа основа през есента на 2024 г., този път, (настоящата статия е писана през януари 2025 г.), политическия елит и обществото като цяло не би трябвало да си позволят допуснат същата стратегическа

¹¹ Проблемите свързани с изолирани и социално маргинализирани „живеещи по свои собствени правила“ гета населявани с имигранти и малцинства, през октомври 2010 г. провокираха тогавашния канцлер на Германия Ангела Меркел да заяви че, опитите да се изгради мултикултурно общество в Германия „са се провалили напълно“.

грешка каквато допуснаха през 90-те години на миналия век. В този контекст, логично е сега да се очаква, политическият елит в Скопие, с политиката си по евроинтеграция и дипломация съумее и прояви този път стратегическа далновидност, да предотврати по-нататъшно задълбочаване разрива и в отношенията между Скопие и София. Състоянието на дълбока криза и разрив в междудържавните отношения се получи в резултат от отказа на РС Македония да признае политически права на местните българи и тяхното място в политическата система на страната. Желателно е процеса на разрива в отношенията между двете страни и двата народа да бъде обуздан и прекратен.

КРАТЪК СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ

Сравнението между ЕС, СФРЮ и РСМ може изглежда неправдоподобно, но само на пръв поглед, обаче¹². Сравнението е в теоретичен план и е на база общ и за трите политически единици знаменател. Това което е общо и за трите субекта на практика е един и същ, изследваният тук проблем, а именно: единна културна идентичност на политическата единица. Югославия на времето всъщност е *страдала от несподелена любов* между нея и народа ѝ, въпреки декларативните заклинания в лоялност и обич които очевидно са били неискрени, след като тя беше унищожена във война в която се оказа че, гражданите ѝ воювайки помежду си, всъщност са воювали и срещу нея. Подобно на този феноменологичен случай, тук бихме могли да се опитаме да сравним случаите с Македония и ЕС, като потърсим паралели в описания дефицит на споделено чувство за обща културна и политическа идентичност. Македония понастоящем явно изпитва същия дефицит какъвто е изпитвала на времето Югославия. Самите македонци веднъж не я харесват понеже идентичността ѝ не е достатъчно „антична“, други, пак, защото искат да е основно „славянска“ и „не-антична“, албанците на свой ред също не я харесват понеже не е достатъчно „албанска“, докато останалите изброени и неизброените в преамбюла на конституция части от други народи, се чудят относно това къде е тяхното място в общата държава чиято идентичност много малко или никак не обхваща и не изразява и тяхната субектност.

От този кратък аналитичен преглед на трите случая произлиза извода за една обща и за трите случая характеристика: дефицит на по-ясно дефинирана и споделена идентичност. При всички други еднакви обстоятелства, чисто теоретично казано, Югославия щеше да оцелее като държава, макар и с променени форми на държавно устройство и управление, ако тя междуременно беше изградила една обща споделена от народа (народите) си единна *югославска идентичност* – основа върху която заинтересованите политически сили щяха да стъпят и следователно да могат предотвратят разпада. Макар и наднационално *sui generis* образувание, ЕС изпитва подобен дефицит от единна европейска идентичност която в по-малка или по-висока степен се радва на лоялност от страна на своите граждани (народи). Макар и основно

¹² Европейския съюз представлява *sui generis* политическа система, особена хибридна форма между федерация и конфедерация на съюзени суверенни национални държави; Социалистическа федеративна република Югославия е представлявала държава на обединени национални републики в наднационална федерация; Република Северна Македония е унитарна многоетническа и същевременно национална унитарна държава.

икономически анализ, въпреки жанра си, Доклада на Марио Драги¹³ явно отчита тази фундаментална слабост на ЕС която се усеща като необичайна умора от по-нататъшно задълбочаване интеграция на общността, и слабост която несъмнено следва да бъде отстранена. Нещо повече, Югославия която подобно на ЕС бе мултиетническо и наднационално образование, навремето не беше възможно да бъде спасена с чисто икономически (финансови) средства които, според замисъла тогава, трябваше да компенсират фундаменталното: липса на единна и обща идентичност. И така, дефицит от *политическа Европа* не може да бъде компенсиран само с *икономическа Европа*. Европа (ЕС) се нуждае от обща политическа воля. Без обща политическа воля и идентичност съюзът продължава да бъде уязвим, така както уязвима беше, сега вече само бивша, Югославия. Липсата на обща воля в стратегически план грози и РС Македония.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Упадък на представяната някога за „блестяща“ социалистическа Югославия бе резултат от това че, управлението ѝ в един момент бе попаднало в ръцете на безнравствени квази национал-популисти и демагози седящи в тогавашните ръководства на отделните републики. Стъпване на хлъзгавото надолнище на опасния национализъм доведе общата държава до гибел. Национализмът на Балканите от към края на 80-те и през 90-те години на миналия век не донесе нищо добро за народите от бивша Югославия, както не им донесе нищо добро и преди това, през 40-те години по време на Втората световна война. Опитите за повторно събуждане на балканските национализми понастоящем отново вещае катастрофа, основно за тези които се заиграват със същата и до болка позната опасност. Демокрацията днес, и в Македония и в Европа, е в опасност. Забелязва се ръст на ксенофобия и подем на расистки идеологеми. Ксенофобски и радикални концепции нито са в състояние да обяснят, нито да анализират, а още по-малко могат да решат проблемите идващи от социалните разлики в общества с различни етнически и културни групи, всяка със своя различна етно-идеология. Първата устойчива характеристика на македонското общество е голямата културна и етническа хетерогенност, разнообразие което комунизмът, социалистическата Югославия за съжаление, не успя да уеднакви. Македония е мултиетническа и мултиконфесионална държава, и точно като такава е широко призната и приета в демократичния свят. В резултат от неспиращи идеологически противоречия, междуетнически раздори и външен натиск за повече демократизация, Македония за съжаление понастоящем се е превърнала в общество със социална депресия и с намираща се в постоянен стрес политическа система. Обществения и политически дебат е затънал в нездравословна полемика относно историята, ксенофобията и страх от неизвестното за съществуване на държавата бъдеще. Главните гаранции за стабилност, мир и развитие на страната се съдържат във философията и духа на трите договори и споразумения: Охридското, Преспанското и т.нар. Френското

¹³ Draghi, M. (2024) EU competitiveness: Looking ahead - European Commission, 2024.

споразумение. Страната допълнително към тези спогодби, спешно се нуждае и от политики за междуетническо сближаване и социално сцепление. Една обща инклузивна държавна идентичност, по подобие на европейската идентичност, която би обхващала всички *македонски* идентичности, с нищо не противоречи на националната, за каквато настояват и искат за себе си етническите македонци.

БИБЛИОГРАФИЯ

Стойовски, Г. (2024) Югоносталгията като социален феномен в глобалния свръхлиберализиран икономически и геополитически преход, в сб. Социални промени в посткомунистическа Източна Европа, София, 277-290 [Stoyovski, G. (2024) Yugonostalgiyata kato sotsialen fenomen v globalnia svrahliberaliziran iкономически i геополитически преход, v sb. Sotsialni promeni v postkomunisticheska Iztochna Evropa, Sofia, 277-290].

Устав на Социјалистичка Република Македонија (1974) [Ustav na Sotsijalistichka Republika Makedonija (1974)]

Устав на Република Македонија (2001) [Ustav na Republika Makedonija (2001)]

Устав на Социјалистичка Федеративна Република Југославија (1974) [Ustav na Sotsijalistichka Federativna Republika Jugoslavija (1974)]

Draghi, M. (2024) The future of European competitiveness - A competitiveness strategy for Europe, European Comisson.

Final Agreement for the settlement of the differences as described in the United Nations Security Council Resolutions 817 (1993) and 845 (1993), the termination of the Interim Accord of 1995, and the establishment of a Strategic Partnership between the Parties.

Makfax news agency (2023), Алтернатива: Ако некој верува дека Албанците ќе ја пејат химната има проблем со перцепцијат, <https://www.youtube.com/watch?v=xzU-DozK42Q>.

Ohrid Framework Agreement (2001).

Treaty of friendship, good neighbourliness and cooperation between the Republic of Bulgaria and the Republic of Macedonia (2017).